

Рецензії

[РЕЦ.]: ПЕТРЕНКО І.М. ШЛЮБНО-СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНЦІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТ. – ПОЛТАВА: РВВ ПУСКУ, 2009. – 119 С.

Нині соціальна історія та історія повсякденності є одними із найбільш популярних і актуальних методологічних напрямків наукових досліджень. Формування нової парадигми студіювання історії викликало значну зацікавленість учених проблемами соціальної історії на мікрорівні. У контексті цього актуальності набувають дослідження з історії шлюбно-сімейних відносин, їхня трансформація протягом історичного розвитку суспільства, форми і мотивація укладання шлюбу, розлучення тощо.

Слід зазначити, що брак студій з історії шлюбу і сім'ї гостро відчувається в сучасній українській історичній науці. Родинні відносини практично залишаються поза увагою учених. Саме ця обставина актуалізує появу розвідки І.М. Петренко, яка є спробою реконструювати шлюбно-сімейні відносини православного українського населення Російської держави XVIII ст.

Виходячи з цього, актуальність рецензованої монографії та її практичне значення жодних сумнівів не викликають, адже її автор, І.М. Петренко, на основі документів фонду «Пирятинське духовне правління», що зберігається в Державному архіві Полтавської області, здійснила комплексний аналіз процесу укладання і розірвання шлюбу, внутрішньосімейних відносин мирян. Дослідниця на основі першоджерел проаналізувала етику шлюбно-сімейних відносин, норм поведінки тощо. Особливу увагу в роботі акцентовано на конфліктних ситуаціях, що виникали у родинній сфері життя людей.

Наукова новизна рецензованої монографії полягає в тому, що вперше у вітчизняній історичній науці на основі значної кількості неопублікованих джерел та спеціальної літератури визначено і проаналізовано закономірності становлення й розвитку шлюбно-сімейних відносин українців у XVIII ст. Автором вперше докладно розглянуто вплив церковного й світського права на регулювання шлюбно-сімейних відносин, їх історичну обумовленість інтересами й політикою Російської держави. Робота Петренко І.М. є одним із перших досліджень, де проаналізовано особливості уявлень мирян про шлюб і подружнє життя, їхню трансформацію протягом різних історичних періодів.

Матеріали документів духовних судів, використаних у монографії, дозволили відтворити історію шлюбно-сімейних відносин та містять цінний матеріал для їх ґрунтовного соціокультурного історичного вивчення. І.М. Петренко дійшла до висновку, що незважаючи на те, що Церква стояла на сторожі моральності шлюбу і подружнього життя, іноді культурний і моральний рівень деяких священиків був низьким, і вони подавали негативні приклади поведінки своїм парафіянам. Зокрема, ієреї вимагали надмірні кошти за вінчання, одружували мирян у заборонених ступенях спорідненості, почасти ще й чужих парафіян, вінчали вночі, освячували четверті шлюби, приховували невінчані шлюби, вінчали наречених у заборонені дні (у пости) і години (вночі), недозволених місцях (каплицях, вдома). Тому Церкві спочатку потрібно було примусити священнослужителів належним чином виконувати свої обов'язки. Це робилося шляхом запровадження покарань, штрафів, позбавлення сану, дисциплінарних попереджень.

У монографії І.М. Петренко відтворила сімейні аспекти повсякденного життя українців того часу під тиском регламентації з боку цивільної російської влади, що діяла за посередництва Церкви. Адже у XVIII ст. Православна Церква була важливим соціальним інститутом на чолі з Синодом, залежним від світської влади, яка своїми настановами коригувала канонічне церковне право. На духовенство покладалося завдання не тільки стежити за виконанням мирянами християнських обрядів, але й за дотриманням норм християнської моралі.

У монографії проаналізовано різні сторони укладання і розірвання шлюбу. Поряд із старим шлюбно-сімейним законодавством були введені нові, світські закони, які не ув'язувалися із канонічним правом. Шлюбозрозлучні процеси породили багато юридичних казусів, що призводило до відхилення прохань і відчувували мирян від Церкви. Таке явище Петренко І.М. яскраво проілюструвала яскравими прикладами з соціальної дійсності XVIII ст. Це паралізувало церковну адміністрацію і підірвало її авторитет серед віруючих. Шлюбозрозлучні справи були своєрідними діалогами, в яких стикалися різні точки зору на сімейні відносини. Якщо у представників еліти було більше можливостей для того, щоб представити справу в суд відповідно до букви закону, то непривілейовані стани у своїх почасти відвертих і деталізованих свідченнях покладалися більше на народну логіку, ніж на закон.

Петренко І.М. логічно дійшла до висновку, що у XVIII ст. на українських землях простежувалася уніфікація церковного життя, посилювалася бюрократизація Православної Церкви, відбувалося розширення

компетенції церковних установ і їхнє втручання у приватне, неофіційне (шлюбно-сімейне) життя мирян. Тому одним із джерел його регулювання стала церковна документація – рапорти, інструкції, промеморії.

Уважаємо, що вихід у світ рецензованої праці стане помітною подією в науковому житті, а сама книга буде корисною для науковців-істориків, студентів, і всіх, хто цікавиться минулим.

Водночас рецензована монографія не позбавлена певних зауважень. Зокрема, аналізуючи вплив канонічного і світського права на шлюбно-сімейні відносини, варто було б детальніше проаналізувати роль звичаєвого права у регулюванні процесі укладання і розірвання шлюбу. Доречним було б і те, якби авторка зіставила дані джерел різних видів, зокрема, духовних судів і даних метричних або сповідних книг. Однак це не знижує загальну позитивну оцінку рецензованої монографії, яка є оригінальним і завершеним дослідженням.

Урешті-решт монографія не ставить крапку в осмисленні проблеми, а, радше, окреслює нові горизонти наукових пошуків та дає імпульс для подальших наукових розвідок.

О. М. Ігнатуша

[РЕЦ.]: ІВАНИЦЬКА С. Г. УКРАЇНЬСЬКА ЛІБЕРАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЙНА ЕЛІТА: «КОЛЕКТИВНИЙ ПОРТРЕТ» (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.). – ЗАПОРІЖЖЯ: ПРОСВІТА, 2011. – 452 С.

Сказати, що сучасна українська історіографія чимало уваги приділяє дослідженню національних еліт, в тому числі й об'єднаних партійним членством, – не сказати нічого. Кількість різнотипних публікацій останнім часом зростає лавиноподібно. Наскільки історія формування, рекрутування кадрів, діяльності, взаємостосунків, ідейного спрямування та програмного забезпечення усіх без винятку партій, окрім РСДРП(б) – РКП(б) – ВКП(б) – КПРС, перебувала поза сферою наукового інтересу в радянські часи, настільки нині вона є затребуваною. Інша справа, що якість досліджень інколи вимагає кращого.

Річ у тім, що до аналізу непролетарських, тим паче національних партій, переважно підходять з параметрами, відпрацьованими у форматі історії КПРС. Ці мірки, як прагнула довести Авторка рецензованої книги, принципово не придатні для з'ясування сенсу існування таких партій як УДП, УРП, УДРП чи УПСФ. Останні формувалися відповідно до європейських зразків і стандартів, ніколи не ставили перед собою, кажучи сучасною мовою, глобальних цілей... Проте краще надати слово дослідниці, яка в передмові чітко сформулювала своє бачення ролі партійного активу: «...змальовуючи в своїй уяві контури «українського проекту», ці люди у своєму поступуванні керувались раціональними міркуваннями, сповідуючи тактику «малих справ» у ім'я «великої мети», не переступаючи через «межі можливого», не впадаючи в утопії чи антиутопії. Просто, відповідально й совісно своє «діло робили». Кожен – на своєму місці, у межах сил, таланту, здоров'я та літ, одмірених долею... Словом, «творили» всі сфери української модерної культури, включаючи культуру політичну, в ім'я нації, що народжувалась» [с. 13]¹. Уже в цих словах криється дещо відмінний від багатьох попередників підхід: проглядається інтерес не до партійних програм, статутів, а насамперед до людей, наділених почуттям відповідальності перед своїм народом. Саме по цьому шляху й пішла Авторка, згрупувавши членів однієї партії у колектив і дослідивши останній під кутом зору: чи партійність давала шанс на приналежність до еліти.

У результаті маємо «колективний портрет» партії – хай не могутньої, успішної, славної своїми звершеннями, але неймовірно привабливої, необхідної, як життєстверджуючий фермент для нормального функціонування громадянського суспільства і громадської думки, політико-партійної сили. Вона зійшла з історичного кону, і це місце залишилося порожнім... Подальша історія українського народу засвідчила, як бракувало людей, подібних до тих, хто створив партії ліберально-демократичного спрямування, а сьогодні незмінно підтверджує цей висновок. Разом з тим необхідно підкреслити, що вузькі місця, прорахунки, помилкові кроки, притаманні вищеназваному рухові, теж не обійдені. Авторка намагалася бути максимально об'єктивною, але її щире захоплення провідними постатями очевидне. У «Слові редактора» професор Ф. Турченко слушно відзначив властиві дослідниці пристрасність, співпереживання, емоційність [с. 9]. Можливо, з точки зору академічної науки – це видасться надто індивідуалізованим підходом, але, на нашу думку, риси, притаманні даному дослідженню, виправдовуються і специфікою матеріалу, і привабливістю персоналій, котрі, як не дивно, досить часто випадали з поля зору науковців саме як одиниці.

Варто зупинитися також на «методологічних орієнтирах» даного видання. Авторка задекларувала свою позицію щодо цього дражливого питання чітко й однозначно: «щодо з'ясування місця і ролі ліберально-демократичної еліти в процесах націєтворення, найбільш адекватними для нашого дослідження вважаємо модерністські версії націогенези українців, що знайшли своє обґрунтування, насамперед, у працях

¹ Тут і далі посилання на рецензовану працю.